

competitive, socializing, integrative, communicative, developing, recreational and educational functions for combatants who received disabilities.

The importance of the titanic work of specialists in the rehabilitation sphere, regulatory and technical barriers, which stand on the way of a full and rapid process of rehabilitation and re-socialization of disabled people, is indicated. Proposals have been made of optimization of the process of rehabilitation and reintegration of combatants who received a disability during the implementation of their official duties.

Key words: combatant, invalid, disability, models of disability, resocialization, medical rehabilitation, social rehabilitation, psychological rehabilitation, sports activities, physical trainings.

Отримано 13.03.2018

УДК 376-056.26

Ю. Ю. Бугера
jylijay@gmail.com

ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ

Бугера Ю. Ю. До проблеми соціальної адаптації дітей з розладами спектру аутизму засобами казкотерапії. У статті розглянуто теоретичні аспекти соціальної адаптації дітей з розладами аутичного спектру засобами казкотерапії. Зазначено, що соціальна адаптація цих дітей є необхідною умовою розвитку їх потенційних можливостей та визначає ефективність їх соціалізації. Визначено, що розлади спектру аутизму призводять до труднощів здійснення процесів комунікації та формування емоційних контактів з оточуючими.

З'ясовано, що ефективність соціальної адаптації дітей з розладами спектру аутизму в значній мірі залежить від клінічної форми аутичних порушень і від організованої комплексної допомоги фахівців різних галузей. Зазначено, що соціальна адаптація дітей до умов навколишнього середовища має багатофункціональний характер і є складовою успішної соціалізації у суспільстві.

Описано особливості психічної організації дітей з розладами спектру аутизму. Визначено, що одним із основних напрямків діяльності соціально-психологічної служби з дітьми, що мають розлади спектру аутизму, є корекційно-розвивальна робота, орієнтована на розвиток пізнавальної, емоційної, вольової та соціальної сфер дитини. Виділено

освітні технології, що можуть використовуватись для налагодження комунікації та соціальної адаптації дітей з розладами спектру аутизму.

Зазначено, що для налагодження продуктивної комунікації цих дітей може використовуватись казкотерапія, як один із видів арттерапії. На основі аналізу теоретичних джерел доведено, що казкотерапію можна розглядати як засіб формування соціальних якостей та навичок взаємодії з оточуючими. Виділено основні принципи та функції казкотерапії, описано вимоги до використання казок у процесі соціальної адаптації дітей з розладами спектру аутизму.

Описано основні етапи роботи з казкою для цієї категорії дітей та особливості їх реалізації.

Зроблено висновок про те, що застосування казкотерапії сприятиме соціальній адаптації дітей з розладами спектру аутизму за умови відповідної організації роботи та врахування індивідуальних особливостей цієї категорії дітей.

Ключові слова: розлади спектру аутизму, діти з розладами спектру аутизму, соціальна адаптація, соціалізація, освітні технології, казкотерапія.

Бугера Ю. Ю. К проблеме социальной адаптации детей с расстройствами спектра аутизма средствами сказкотерапии. Рассмотрены теоретические аспекты социальной адаптации детей с расстройствами спектра аутизма средствами сказкотерапии. Отмечено, что социальная адаптация этих детей является необходимым условием развития их потенциальных возможностей и определяет эффективность их социализации. Определено, что расстройства спектра аутизма приводят к трудностям осуществления процессов коммуникации и формирование эмоциональных контактов с окружающими.

Установлено, что эффективность социальной адаптации детей с расстройствами спектра аутизма в значительной степени зависит от клинической формы аутичных нарушений и от организованной комплексной помощи специалистов различных отраслей. Отмечено, что социальная адаптация детей к условиям окружающей среды имеет многофункциональный характер и является составляющей успешной социализации в обществе.

Описаны некоторые особенности психической организации детей с расстройствами спектра аутизма. Определено, что одним из основных направлений деятельности социально-психологической службы с детьми, имеющими расстройства спектра аутизма, является коррекционно-развивающая работа ориентирована на развитие познавательной, эмоциональной, волевой и социальной сфер ребенка. Выделено образовательные технологии, которые могут использоваться для налаживания коммуникации и социальной адаптации детей с

расстройствами спектра аутизма.

Отмечено, что для налаживания продуктивной коммуникации этих детей может использоваться сказкотерапия, как один из видов арттерапии. На основе анализа теоретических источников доказано, что сказкотерапию можно рассматривать как средство формирования социальных качеств и навыков взаимодействия с окружающими. Выделены основные принципы, функции сказкотерапии и описаны требования к использованию сказок в процессе социальной адаптации детей с расстройствами спектра аутизма.

Описаны основные этапы работы со сказкой для этой категории детей и особенности их реализации.

Сделан вывод о том, что применение сказкотерапии может способствовать социальной адаптации детей с расстройствами спектра аутизма при соответствующей организации работы и учета индивидуальных особенностей этой категории детей.

Ключевые слова: расстройства спектра аутизма, дети с расстройствами спектра аутизма, социальная адаптация, социализация, образовательные технологии, сказкотерапия.

Постановка проблеми. На сьогодні проблеми соціальної адаптації дітей з розладами спектру аутизму є досить актуальними, оскільки за статистичними даними постійно зростає їх кількість, а за відсутності спеціальних умов, що повинні враховувати індивідуальні особливості дітей означеної категорії ускладненою є їх соціальна адаптація.

Розлади спектру аутизму призводять до труднощів при формуванні емоційних контактів з оточуючими і як наслідок ускладнено протікають процеси соціальної адаптації та соціалізації дитини. Для налагодження продуктивної комунікації та їх соціальної адаптації може бути використана казкотерапія, як один із видів арттерапевтичних освітніх технологій.

Аналіз останніх досліджень.

Ефективність використання різних видів арттерапії в корекційному навчанні підтверджується науковими розробками із музикотерапії (Л. Брусиловський, В. Петрушин, Г. Побережна, М. Гріньова), казкотерапії (Т. Зінкевич-Євстигнєєва, В. Мурашевський, А. Міллер, Р. Ткач, О. Рау, О. Худякова), танцювально-рухової терапії (І. Вольпер, Н. Говоров та ін.) [1; 3, 5].

Вчені (В. Бондар, М. Матвєєва, С. Миронова, В. Синьов, Р.Ткач, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.) визначають терапевтичну дію різних видів мистецтва з корекційною метою.

Мета статті. Характеристика казкотерапії та особливостей її використання у роботі з дітьми, що мають розлади спектру аутизму.

Виклад основного матеріалу. Розлади спектру аутизму є

патологією розвитку, що характеризується порушеннями соціальних, комунікативних і мовленнєвих функцій, а також наявністю нетипових інтересів і форм поведінки. Ці розлади впливає на всі види взаємодії дитини з навколишнім світом і виявляється в труднощах здатності до комунікативної взаємодії [4].

Діти з розладами спектру аутизму сприймають навколишню дійсність, як розмаїття непов'язаних між собою, мінливих звуків, образів, подій, що зумовлюють тривогу і страх. [4] Дослідники: Є.Баєнська, В.Башина, О.Богдашина, Л. Вінг, К. Гілберт, Л. Каннер, С. Конопляста, К. Лебединська, М. Ліблінг, І. Мамайчук, О. Мастюкова, О. Нікольська, Т. Пітерс, І. Посохова, Б. Римланд, М.Рождественська, В. Синьов, Т. Скрипник, В. Тарасун, О. Хохліна, Л.Шипіцина, М.Шеремет, Е. Шоплер, Д. Шульженко, А. Чупріков та ін характеризують розлади спектру аутизму (РСА) як особливий тип порушення психічного розвитку, що виникає на основі біологічної дефіцитарності дитини. Н. Жукова, Е. Мастюкова, Т. Філічева, зазначають, що діти з розладами спектру аутизму є неконтактними дітьми, у них виявляється порушенням всіх форм довербального (експресивно-мімічного, предметно-дійового) та вербального спілкування [3]. Т.В. Скрипник виділено особливості психічної організації дітей з розладами аутичного спектру, зокрема: специфіка сприймання довкілля: наявність певних стійких домінант серед усього розмаїття зорових, слухових чи тактильних стимулів; незвичність системи сигналів для комунікації з іншими, власна мова; схоплення інформації від людини без прямого погляду на неї, завдяки периферійному зору; тонке відчуття емоційного стану іншої людини, розуміння того, з ким і як можна себе поводити; кмітливість, переважання невербального інтелекту; прагнення до чіткої визначеності, порядку і завершеності, здатність зрозуміти чітко визначені алгоритми і правила і постійно дотримуватися; високорозвинена механічна пам'ять; вміння орієнтуватися за візуальними стимулами: малюнками, картинками, піктограмами, графіками тощо; здатність зацікавитися чимось незвичним; розвинений музичний слух; уміння чітко орієнтуватися у просторі і часі [4].

Зазначені вище особливості розвитку дітей з розладами аутичного спектру утруднюють їх соціальну адаптацію.

Соціальна адаптація в значній мірі залежить від клінічної форми аутичних розладів, їх глибини та організованої психолого-педагогічної допомоги. Зважаючи на це особливо гостро постає проблема обґрунтування та розробки оптимальних умов соціальної адаптації дітей з розладами аутичного спектру, що сприятимуть їх соціалізації та розвитку їх потенційних можливостей і здібностей [2; 4].

Соціальна адаптація розуміється як пристосування до умов соціального середовища і є одним із соціально-психологічних механізмів соціалізації особистості. Соціальну адаптацію визначають як

інтегративний показник стану дитини, який відображає її здатність адекватно сприймати навколишню дійсність, регулювати власну поведінку. Слід зазначити, що соціальна адаптація дітей до умов соціального середовища має багатофункціональний характер, оскільки являє собою засіб оптимізації відносин дитини соціальним довкіллям, є складовою успішної соціалізації дитини [2].

Враховуючи особливості психічної організації дітей з розладами спектру аутизму робота з ними спрямована в першу чергу, на підвищення рівня соціальної адаптації дитини, розвиток соціально-побутового орієнтування, інтеграцію дитини в соціум тощо.

Одним із основних напрямків діяльності з цією категорією дітей є розвиваюча і корекційна робота орієнтована на розвиток пізнавальної, емоційної, вольової та соціальної сфер особистості. Це може бути: спеціальним чином організована з урахуванням розвиваючого ефекту ігрова, обслуговуюча, трудова діяльність, спеціальні навчальні та розвиваючі заняття, на яких вирішуються завдання, формування навичок спілкування, співробітництва, навичок розуміння почуттів і переживань інших людей, самооцінки і самоаналізу своєї поведінки і багато інших. У процесі такої взаємодії у дітей поступово розвивається не тільки інтелектуальна сфера, а й розширюється духовний і емоційний досвід та досвід соціальних відносин. На сьогоднішній день ефективним є використання нетрадиційних методів корекційної роботи. Нетрадиційні корекційні методики розкривають широкий спектр здібностей дітей із особливостями розвитку, а використання методів і прийомів сучасних технологій, спрямованих на психофізичний розвиток, об'єднує фактори впливу на дитину з порушеннями розвитку в процесі вербальної та невербальної взаємодії. Кожна із таких методик впливає комплексно на різні види відчуттів, створюючи у дітей спеціальний психологічний стан. Найбільш вдало інтегруються арттерапевтичні методики та спеціальні мовленнєві завдання, що уможливають комплексний вплив на відчуття дитини та задіяння максимальної кількості аналізаторних систем. Ці методи дозволяють створювати невимушені ситуації спілкування й максимально мотивувати дитину для спільної діяльності з дорослим і однолітками. Застосування різних арттерапевтичних методик розкриває творчі можливості дитини з особливими потребами, сприяє виникненню прагнення до співтворчості.

Одним із видів арттерапевтичних освітніх технологій, яка може використовуватись для налагодження комунікації та соціальної адаптації дітей з розладами спектру аутизму може бути використана казкотерапія.

Казкотерапію як інструмент психотерапії можна розглядати у різних контекстах: розвитку, навчанні, вихованні. Зокрема, казкотерапія розуміється як інструмент передачі досвіду «з уст в уста». Казки в символічній формі вміщують інформацію про те як влаштований світ, що сприяє вихованню у дитини особливого ставлення до світу,

прийнятого у певному середовищі. Казкотерапія – це спосіб передачі моральних норм і правил, важливих людських цінностей, які дитина засвоює разом із героями казки [1; 3; 5].

Як інструмент розвитку казкотерапія виступає у процесі слухання, вигадування і обговорення казки у дітей розвиваються фантазія, творчість, засвоюються основні механізми пошуку та прийняття рішень.

Е. Фромм, Э. Гарднер, М. Осоріна, Є. Лисіна, Т. Зінкевич-Євстигнєєва, Е. Петрова, Р. Ткач казкотерапію розуміють як метод, що використовує казкову форму для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, удосконалення взаємодії з оточуючим світом. [1; 5].

Т. Вохмяніна, Д. Соколов, О. Петрова, Т. Зінкевич-Євстигнєєва у своїх дослідженнях довели, що казкотерапія дає позитивні результати в корекційній діяльності з дітьми дошкільного віку, які мають різноманітні емоційні та поведінкові труднощі, проблеми в сприйнятті своїх відчуттів (сорому, провини, обману і т. п.), у комунікативно-рефлексивних процесах [1; 3; 5].

Привабливість казки як засобу соціальної адаптації для дитини зумовлена тим, що казкові історії, легенди, міфи, притчі дають можливість розповісти про моральні цінності у вигляді ненав'язливих цікавих і захоплюючих сюжетів. А запропонована в такому вигляді інформація легко сприймається дітьми. Казки попереджають про наслідки тих чи інших наших вчинків, але не нав'язують життєвих програм [5].

Основними принципами казкотерапії є:

1. Принцип свідомості, який полягає у донесенні до свідомості дитини інформації про базові життєві цінності у доступному, ненав'язливому, цікавому для неї вигляді.

2. Принцип позитивних змін, що полягає у необхідності зміцнення віри дитини у власні сили. Тому казки, які ми складаємо або добираємо обов'язково мають нести позитивну життєву програму.

3. Принцип багатогранності, що допомагає розглядати будь-яку життєву ситуацію і казкову історію з різних ракурсів і дає можливість розширювати світогляд дитини.

4. Принцип зв'язку з реальністю, який полягає в пізнанні психічної реальності дитини і допомозі їй взаємодіяти в соціальній реальності.

Як зазначалось вище, казки є багатофункціональним засобом навчання, виховання та розвитку дітей. Зокрема, казка виконує наступні функції:

- діагностичну, що дозволяє визначити стан дитини і поставити основну мету для подальшої роботи;

- прогностичну, що полягає в можливості побачити особливості поведінки дитини, бачення нею навколишнього світу, стратегії її поведінки. Цієї мети можна досягти, аналізуючи казки разом із дитиною, даючи відповіді на її запитання.

- виховну, яка допомагає нам за допомогою простих сюжетів і яскравих, барвистих образів виховувати у дитини позитивні якості та властивості особистості, необхідні для розв'язання життєвих ситуацій. ,

- корекційну, яка полягає в заміні «небажаної» поведінки на необхідну. Казки залежно від своєї мети можуть бути діагностичними, корекційними і психотерапевтичними.

У роботі з казкою можна використовувати різні види роботи:

1. Обговорення казкових образів і сюжетів, що асоціюються з життєвим досвідом дитини, тобто казка використовується як метафора.

2. Обговорення поведінки і вчинків персонажів, їх моральні цінності, систему оцінки оточуючих та себе.

3. Малювання за мотивами казки. Аналіз та обговорення асоціації, що проявляються в малюнках.

4. Програвання епізодів казки.

5. Використання казки як притчі- повчання: підказка варіанту вирішення ситуації на прикладі казкового сюжету.

6. Творча робота за мотивами казки (моделювання, дописування, переписування, виготовлення ляльок-персонажів казки) [1; 5].

Вивчаючи досвід роботи з дітьми, що мають порушення психофізичного розвитку, зокрема розлади спектру аутизму, при застосуванні засобів казкотерапії важливо достукатись до їх свідомості, спонукати до будь-якої взаємодії, кожен успіх є запорука майбутньої соціалізації дитини.

На початковому етапі казкотерапії з дітьми, що мають розлади аутичного спектру можна використовувати настільний і пальчиковий театр, де дитина має можливість спостерігаючи за маніпуляціями з іграшками і декораціями, за послідовністю побудови сюжету казки. Показником позитивної динаміки слугуватиме хоча б часткове відтворення дитиною маніпуляцій з іграшками.

На наступних етапах роботи дуже важливо прагнути до виникнення ситуативного мовлення (звуконаслідування), появи якого сприяють інтенсивні емоційні реакції, викликані під час відтворення казки.

В подальшому сприяти самостійному відтворенню казки за допомогою настільного, пальчикового, лялькового театрів, співвідношення слів (звуконаслідування) з рухами (маніпуляція з іграшками).

А на останньому етапі може відбуватись зміна героїв і певних подій казки, побудова власних казкових діалогів, знаходження шляхів вирішення проблем казкових героїв.

Використовуючи казкотерапію важливо, щоб діти відчували себе вільними, розкутими, вірили в себе та свої сили, тому слід дотримуватись деяких вимог, а саме:

– текст українських народних казок можна переказувати, а авторські казки краще читати, щоб зберегти стиль та авторську атмосферу;

- текст казок можна скорочувати або змінювати; через деякий час їх можна повторювати;
- всі атрибути казок, наочність, музичний супровід можна замінювати іншими та варіювати;
- створювати сприятливу атмосферу, позитивний настрій, використовувати різні методи та прийоми для реалізації поставленої мети;
- необхідно пам'ятати, що все, що виконує дитина, всі її слова, рухи, навіть імпровізація є успішними, вдалими [1; 3; 5].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Ефективність застосування казкотерапії у процесі соціальної адаптації дітей з розладами спектру аутизму підтверджують сучасні освітні тенденції. Казка реалізує вагомий терапевтичний ефект: підвищує емоційне налаштування, рухову активність, покращує пластичність та рухливість нервових процесів, сприяє розвитку моторики і координації рухів, зняттю фізичного та психічного напруження, збільшенню працездатності дітей та завдяки різнобарвного казкового змісту та сюжетних ліній забезпечує розвиток усіх складових психічного розвитку дитини та сприяє процесу соціальної адаптації дітей з розладами спектру аутизму.

Список використаних джерел

1. Зинкевич-Евстигнеева Т. Путь к волшебству. Теория и практика сказкотерапии / Т. Зинкевич-Евстигнеева. – СПб. : «Злато- уст», 1998. – 352 с.
2. Лукашевич М.П. Теорія і методи соціальної роботи: Навч. посіб. /. М.П Лукашевич, І.І. Мигович, – К.: МАУП, 2003. – 168 с
3. Соколов Д. Сказки и сказкотерапия / Д. Соколов. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2001. – 304 с.
4. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посіб. / Т.В. Скрипник., – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 56 с.
5. Шорохова О. Играем в сказку: сказко- терапия и занятия по развитию связной речи дошкольников / О. Шорохова. – М. : Сфера, 2008. – 208 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Zinkevich-Evstigneeva T. Put' k volshebstvu. Teorija i praktika skazkoterapii / T. Zinkevich-Evstigneeva. – SPb. : «Zlato- ust», 1998. – 352 s.
2. Lukashevich M.P. Teorija i metodi social'noï roboti: Navch. posib. /. M.P Lukashevich, I.I. Migovich, – K.: MAUP, 2003. – 168 s
3. Sokolov D. Skazki i skazkoterapija / D. Sokolov. – M. : JeKSMO-Press, 2001. – 304 s.
4. Tehnologii psihologo-pedagogichnogo suprovodu ditej z autizmom v osvith'omu prostori: navchal'no-naochnij posib. / T.V. Skripnik., – K.: TOV

«Vidavnichij dim «Plejadi», 2015. – 56 s.

5. Shorohova O. Igraem v skazku: skazko- terapija i zanjatija po razvitiju svjaznoj rechi doskol'nikov / O. Shorohova. – M. : Sfera, 2008. – 208 s.

Yu.Yu. Buhera. To the problem of social adaptation of children with autism spectrum disorders by means of fairy-tale therapy. The article deals with the theoretical aspects of social adaptation of children with autism spectrum disorders by means of fairy-tale therapy. It was noted that social adaptation of these children is a necessary condition for the development of their potential opportunities and determines the effectiveness of their socialization. It is determined that disorders of the spectrum of autism lead to difficulty in implementing communication processes and forming emotional contacts with others.

It was found that the efficiency of social adaptation of children with autism spectrum disorders depends largely on the clinical form of autistic disorders and on the organized complex support of specialists. It was noted that social adaptation of children is a component of successful socialization in society.

The peculiarities of the mental organization of children with autism spectrum disorders are described. It is determined that one of the main directions of activity of social psychological service with children with autism spectrum disorders is the correction-development work, focused on the development of the cognitive, emotional, volitional and social spheres of the child. The educational technologies that can be used to establish communication and social adaptation of children with autism spectrum disorders are described.

It is noted that for the establishment of a productive communication of these children fairy tale therapy can be used as a kind of an arttherapy. On the base of a theoretical sources analysis, it has been proved that the fairy tale therapy can be considered as a means of formation of a social qualities and skills of interaction with others. The basic principles, functions of a fairy tales therapy and the requirements for the usage of fairy tales in the process of a social adaptation of children with autism spectrum disorders are described.

The main stages of work with a fairy tale for this category of children are described and the peculiarities of their implementation.

It is concluded that the usage of a fairy tale therapy will promote social adaptation of children with autism spectrum disorders, provided with the organization of work and the individual characteristics of this category of children.

Key words: disorders of the spectrum of autism, children with disorders of the spectrum of autism, social adaptation, socialization, educational technologies, fairy-tale therapy.

Отримано 22.04.2018